

YAŞLI BAKIMINDA KADIN EMEĞİ*

Hande KIRIŞIK¹
Nilüfer KORKMAZ YAYLAGÜL²

ÖZET

Yaşlı bakımında kurumsal bakım önemli bir yer tutsa da Türkiye’de yaşlı bakımı, çoğunlukla aile üyesi kadınlar tarafından informal olarak verilmektedir. Bu yönüyle informal yaşlı bakımı, hem verilen bakım emeği hem de toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkisi bağlamında incelenmesi gereken önemli bir konudur.

Araştırma, kesitsel nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırma kapsamında amaçlı ve kolaylaştırıcı örneklem tekniğiyle yaşlı bakımı yapan ailelerden beş kadın beş erkek aile üyesi ile yarı yapılandırılmış soru formu ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin çözümlenmesinden sonra elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle temalaştırılmıştır. Verilerin çözümlenmesi ve betimsel nitel analizi NVivo 10.0 programı kullanılarak yapılmıştır.

Bulgularda cinsiyete dayalı işbölümü ve bakım emeği ana temalar olarak ortaya çıkmıştır. En önemli bulgu bakım emeği karşılığında maddi bir beklenti bulunmaması ve yaşlı bakımına manevi bir anlam yüklenmesidir. Sonuçta bakıma yüklenen manevi anlamların kadın emeğinin görünmezliğini arttıran önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İnformal Yaşlı Bakımı, Görünmez Kadın Emeği, Toplumsal Cinsiyet, Nitel Araştırma, Gerontoloji*

* Bu çalışmada “ İnformal Yaşlı Bakımında Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Değerlendirilmesi” (2019) adlı yüksek lisans tezi kapsamında yapılan alan araştırması verileri kullanılmıştır.

¹ Öğr. Gör. Ankara Üniversitesi Haymana MYO, e-posta: handekirisik@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2395-7855

² Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Gerontoloji Anabilim Dalı, e-posta: korkmaznilufer@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9918-7968

WOMEN’S LABOR IN ELDERLY CARE

ABSTRACT

Even though there are significant numbers of formal care institutions in Turkey, caregiving for older people is mostly provided informal by family members especially women. In this respect, informal care for older people is an important issue that needs to be examined in relation with care labor and the gender aspect

The study was designed as a cross-sectional qualitative research. In-depth interviews were conducted with five female and five male family caregiver of older family members. All interviews were transcribed and the data were themed by thematic analysis method. Descriptive qualitative analysis was performed using NVivo 10.0 software for data analysis. The main themes of the study were gender based division of labor and care labor.

The most important finding of the study was that there was no reciprocal and material expectation for care labor and the care for older family members was given by family care givers mainly for spiritual reasons. As a result of this research, it was revealed that the spiritual meanings were one of the important factors increasing the invisibility of women's care labor.

Key Words: *Informal Elderly Care, Invisible for Labor of Women, Gender, Qualitative Research, Gerontology*

1. GİRİŞ

Ömür uzunluğunun artması ve nüfusun yaşlanması çağımızın bir olgusu haline gelmiştir. Türkiye de hızlı yaşlanan toplumlardan biridir. Nüfus içinde yaşlı oranının ve ömür uzunluğunun artmasına karşılık gelen nüfusun yaşlanması işgücü, sosyal yapı ve hizmetlerle ilgili pek çok konunun ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Yaşlı bakımı da bu konulardan biridir. Nitekim yaşlandıkça kronik hastalıklara yakalanma riski de artmaktadır. Yaşlıların bakım ihtiyaçlarının karşılanması formal ve informal bakım hizmetleriyle olmaktadır. Formal bakım, genellikle devlete bağlı ya da özel kuruluşlar tarafından sunulan kurumsal hizmetlerdir. İnfomal bakım ise bakıma muhtaç bireye aile içinden veya dışarıdan birinin desteğiyle sunulan, profesyonel olmayan hizmetleri kapsamaktadır. Türkiye’de bakım hizmetleri genelde informal olarak aile üyeleri tarafından sağlanmaktadır. Aile üyeleri içinden de bakımı en çok üstlenen kadınlar olmaktadır (Erdem, 2004: 101-106; Arpacı, 2009: 61-72; Özateş, 2015: 59-71).

Kapitalist üretim biçiminde ev içi işler kapitalizmin verimliliğini arttırdığı ve emeğin ücretinin düşmesine katkı sağladığı için emek

sürecine dâhil olsa da ev içinde yapıldığı için toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın işi görülmekte ve emek sürecine dâhil edilmemektedir. Bakım da bu işlerden biri olarak görülmektedir.

Toplumsal alanda bakım, kadının ev içinde yapması gereken doğal işlerden biri olarak görülmektedir. Kadının bakım emegi; hem sınırı, mesaisi, kapsamının belirsizliği nedeniyle ölçülememektedir hem de karşılıksız bir emek türü olması sebebiyle görünmez bir hal almaktadır (Özateş, 2015: 26-35; Özer, 2016: 44-49). İnfomal bakım süreci çoğunlukla aile içinde gerçekleştiği için aile bireylerinin bu süreçteki tutumları önem taşımaktadır. Bu araştırmada yaşlı bakım sürecinde ailede toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendiği ve aile üyelerinin bu emek sürecine yönelik tutumları ele alınmıştır. Bu bağlamda izleyen bölümde araştırmanın kuramsal arka planı olarak eleştirel feminist perspektif doğrultusunda toplumsal cinsiyet ve ev içi emek süreçlerinden bakım emegi tartışılacaktır.

1.1. Toplumsal Cinsiyeti Tanımlamak

Her birimiz dünyaya “kadın” ya da “erkek” olarak tanımlanan biyolojik cinsiyet ile gözlerimizi açarız. Dolayısıyla cinsiyet, dişil ve eril özellikleri ifade eden biyolojik bir anlama karşılık gelmektedir. Ancak zaman içinde kadın ve erkek olmaya genel olarak toplum tarafından atfedilen farklı dinamikleri ve deneyimleri içeren bir anlam da atfedilmiştir. İşte bu anlamdaki farklılıkları tanımlamak için biyolojik cinsiyet kavramı yeterli değildir, bu anlamlar toplumsal cinsiyet kavramı ile ifade edilmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı kabaca toplumsal alanda kadın ve erkeğin niteliğinin ne olduğu anlamına gelmemektedir. Daha ziyade toplumun kadına ve erkeğe giydirdiği kimliklere ve rollere vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla toplumsal alanda toplumsal cinsiyetçi ayrımlar söz konusudur. Aslında burada temel mesele bu ayrımın yarattığı eşitsizliktir.

Toplumsal cinsiyet ayrımının bir yansıması olarak kamusal alanda ve özel alanda kadının konumu ikincilleşmektedir (Urhan, 2016: 121-151). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nereden köken aldığını, tarih boyunca nasıl kurgulandığını anlayabilmek için toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü ele almak gerekmektedir. Bu kapsamda bir sonraki bölümde bu konuya değinmek yerinde olacaktır.

1.2. Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü

İş bölümü tanım itibarı ile “Bir toplumsal üretim düzeni içindeki değişik görev ve hizmetlerin, toplumun üyeleri, kümeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde bölünmesi.” anlamına gelmektedir (TDK, 2019). Tarihsel süreç içinde çeşitli üretim biçimleri kadınla erkek arasındaki iş bölümünü tanımlamakta önemli yer tutar. Avcı-toplayıcı topluluklarda kadınla erkek arasında biyolojik özellikleri temelli bir işbölümü varken, tarımsal üretim biçiminin gerçekleştiği ve mülkiyetin ortaya çıktığı toplumlarda kadınla erkek arasındaki işbölümü biyolojik özelliklerinin yanında toplumsal özellikler de taşımaya başlamıştır. Tarımsal üretim biçimine sahip toplumlarda üretim birimi aile olmuş ve cinsiyetler arasındaki işbölümü mülkiyet ve güç ilişkilerinin etkisiyle farklılaşsa da aile içinde gerçekleşen tüm işler değer görmüştür. Kapitalist üretim biçiminde ise üretim birimi birey haline gelmiş ve iş ve emek sürecinin ev dışında kamusal alanda gerçekleştiği kabul görmüştür. Buna paralel olarak toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ise kadının toplumsal alandaki görevinin evi ve ailesi olduğunu, erkeğin görevinin ise kamusal alanda yapılan işler olduğunu ifade eden bir tanımlamadır. Toplum tarafından biçilen bu roller kadına eş, anne, bakımdan sorumlu kişi kimliklerini giydirirken erkeği ev dışında üretime katılmaktan sorumlu tutan ve eve ekmek getiren, evin geçimini sağlayan konumuna yerleştirmektedir. Dolayısıyla kapitalist toplumda üretimin ev dışında gerçekleştiği kabulü erkek işini üretken işler kadın işini ise ev içinde üretken olmayan işler olarak tanımlamaktadır.

Bu işbölümü neticesinde kadınlar büyük ölçüde üretime katılamamaktadır. Öte yandan kapitalist toplumlarda birey sosyal güvenlik ve yurttaşlık haklarından, mevcut olanaklardan faydalanacaksa gelir getiren bir işte çalışmak durumundadır (Urhan, 2016: 121-151). Bunun anlamı şudur: Ev içi ücretsiz işlerden sorumlu tutulan kadının bu çerçevede birtakım haklardan yararlanması zaten bu işbölümü sebebiyle mümkün olamamaktadır.

1.3. Bakım Emeği

Ev içi emeği “insanların bakımıyla bağlantılı olan ve aile içinde-hem evli çiftin evinde hem de ebeveynlerin evinde- yapılan işlerin bütünü” olarak ifade edilmektedir (Fougeyrollas- Schwebel, 2015: 144). Bu işlerin herhangi bir ücret karşılığı bulunmamaktadır. Ancak eleştirel feminist

yaklaşım içinde yer alan Marksist feminist yaklaşıma göre ev içinde yapılan işler, toplumsal yaşamın yeniden üretimini, yani işgücünün ertesi gün tekrar üretime katılmasını sağlayan koşulların hazırlanmasını (beslenme, ev işleri, hijyen) sağlamaktadır. Aynı zamanda çocukların bakımı ve yetiştirilmesi, engelli ve yaşlı bireylerin bakımını sağladığı için kapitalist üretim biçiminin yeniden üretimine ve emeğin ücretinin belirlenmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda ev işleri de bakım işleri de emek sürecine dâhildir (Güneş, 2011: 217-248; Koray, 2011: 13-53; Işık ve Serdaroglu, 2015:6- 14). Ev işleri; yemek hazırlama, temizlik, ütü yapma, çamaşır, bulaşık yıkama gibi hizmetleri kapsamaktadır. Bakım emeği ise çocuk, hasta, engelli ve yaşlı bakımının yanı sıra kendine bakabilecek durumda olmasına rağmen gereksinimleri karşılanan yetişkin aile fertleri için harcanan emek olarak ifade edilebilir (Özateş, 2015: 27-29).

Öte yandan kadın ev dışında ücretli bir işte çalışsa bile yine de ev işlerinden büyük ölçüde sorumludur. Literatürde bu durum “ikinci vardiya” olarak tanımlanmaktadır. Bakım emeği ise işin niteliği nedeniyle ikinci vardiya kapsamında gerçekleştirilebilecek bir iş olarak görülmemektedir (Gönüllü Atakan, 2018: 125-136). Bu sebeple kadının eğer evde bakım vermekle yükümlü olduğu bir çocuk, hasta, engelli, yaşlı varsa ev dışında ücretli çalışmaya katılamamakta hatta çalışma yaşamından çekilmek durumunda kalmaktadır. Bu noktada bakım vermenin zorunlu olduğu durumlar kadınlar açısından daha fazla dezavantaj yaratmaktadır.

Kadın çalışmalarında bakım emeği kavramı emek türünün “görünmez emek” olarak karşımıza çıkması açısından daha fazla önem taşımaktadır. Bakım emeğinin görünmez kılınma nedenleri literatürde farklı açılardan ele alınmaktadır ve bu nedenler çok boyutludur. İlk olarak bakım emeği ölçülebilir değildir. Yani ev ve bakım işlerinin belirli bir miktarı ve mesaisi yoktur (Işık ve Serdaroglu, 2015: 6-14). Bu, bireylerin özel alanlarında bakım ihtiyacının boyutuna göre belirlenen bir durumdur. Örneğin bakım alan yaşlı bireyin gece bir gereksinimi olduğunda bakım veren bu gereksinimi o saatte karşılamak durumundadır ya da ev işlerini bitirmek için belirli bir zaman aralığı yoktur, ‘kadın’ bu işleri ihtiyacın önceliğine göre farklı saatlerde yapabilmektedir. Emeği görünmez kılan ikinci neden bakım emeğinin ekonomik açıdan üretken bir emek türü olmamasıdır. Erkekler kamusal alandan ücretli işlerde çalışıp ekonomik açıdan üretken bir emek üretirken kadınların ev emeği ve bakım emeği ücretsiz bir iş olup mübadele değeri bulunmamaktadır (Özateş, 2015: 17-45; Urhan, 2016: 121-151). Üçüncü ve son neden ise bakım emeğinin bir

duygusal emek olmasıdır. Bakım emeği duygusal bağları da kapsamaktadır. Bu duygusal bağlar sebebiyle ‘kadın’ diğer aile üyelerine bakım vermektedir (Özkaplan, 2009: 15-24). Acar-Savran (2008: 10-15) bu durumu ‘sevgi karşılığı çalışma’ olarak kavramlaştırmaktadır. Bu duygusal bağlar da bakımın görünmez kılınma nedenlerindedir. Ancak bakım bazen sevgi karşılığı çalışmaktan ziyade akrabalık veya evlilik ilişkileri sebebiyle zorunlu olarak yapılan bir iş de olabilmektedir (Urhan, 2016: 121-151). Bu bağlamda bakım sürecinin ve bakım verme işini deneyimleyen bireylerin davranış ve tutumları bu görünmez emeğin ve toplumsal cinsiyet rollerinin üretilmesinde belirleyicidir. Bu nedenle araştırmada bakım emeğini bu süreci deneyimleyen bireylerin algı ve deneyimleri çerçevesinde ele almak gerekli görülmüştür. Bu kapsamda bu araştırma bakım sürecinde ailede toplumsal cinsiyet rolleri nasıl yeniden üretilmektedir sorusuna yanıt aramaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmada ücretsiz ev içi emeğini sağlayan tarihsel toplumsal koşullarla bu süreci deneyimleyen bireylerin öznel koşulları yaşlı bakım sürecinde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşası bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışma feminist kuram içinde yer alan karşılığı ödenmeyen ev emeği, yeniden üretim bağlamında kadın emeği, ataerkillik ve kapitalizm gibi konular üzerinde şekillendiği için bu çalışmada feminist yöntembilim benimsenmiştir. Feminist yöntembilim, kadınların yaşam deneyimlerini esas alarak bilimsel bilginin üretilmesini ifade etmektedir (Ecevit, 2011: 41-44). Bu sebeple bilimsel bilgi üretilirken kullanılacak teknikler bireylerin yaşam deneyimlerinin çözümlenmesine uygun olmalıdır. Buradan yola çıkarak feminist araştırmalarda katılımcıların duyguları, düşünceleri, inanç sistemleri, dünya görüşleri ve algılarının nasıl olduğunun belirlenmesinde nitel tekniklerin kullanılması gerektiği görüşü hâkimdir (Kümbetoğlu, 2005, akt. Ecevit, 2011: 41). Bu sebeple bu araştırmada nitel teknikler kullanılmıştır.

2.1. Veri Toplama Teknikleri ve Analiz

Görüşme, nitel araştırma teknikleri içerisinde en yaygın kullanılan tekniktir. Bu teknik insanların bakış açıları, deneyimleri, duygu ve düşünceleri, algı ve anlamlandırmalarını ortaya koymada oldukça güçlüdür (Yıldırım, 1999: 7-17; Danermark vd. 2018: 255-267).

Görüşme tekniği önceden hazırlanmış bir konu etrafında genellikle soru formu kullanılarak sözlü iletişimle gerçekleştirilen bir veri toplama sürecidir. Bu çalışmada görüşülen bakım verenlerin yaşam deneyimlerinden yola çıkılarak katılımcıların bakım işine ilişkin pratikleri ve anlamlandırmaları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda görüşme tekniğine dayalı bir nitel araştırma tasarımı yapılmıştır. Bunun için literatür incelemesi ve araştırmanın amacı doğrultusunda iki araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanmıştır. Pilot görüşme kapsamında yaşlı bakımı veren bir ailenin kadın ve erkek bireyleri ile görüşülerek sorular tekrar gözden geçirilmiş ve soru formu oluşturulmuştur.

Bu çalışmada “İnformal Yaşlı Bakımında Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Değerlendirilmesi” (2019) adlı yüksek lisans tezi kapsamında yapılan alan araştırması verileri kullanılmıştır. Alan araştırması kapsamında Antalya ilinde yaşayan 65 yaş üstü en az bir yaşlıya bakım veren beş aile araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu kapsamda her aileden bir erkek ve bir kadın olmak üzere toplamda on katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcılar, amaçlı örneklem tekniği ile yukarıda belirtilen kriterlere sahip bireyler arasından seçilmiş, katılımcılara ulaşmak için ise kartopu tekniğine başvurulmuştur.

Araştırmada görüşmeler, 1 Temmuz 30 Eylül 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amacı ve içeriği anlatılarak aydınlatılmış ve yazılı onamları alınmıştır. Görüşmeler, belirlenen randevular çerçevesinde katılımcıların evlerinde gerçekleştirilmiş ve 40 ile 120 dakika arasında sürmüştür.

Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış, çözümlenerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Literatür okumaları ve soru formu yardımıyla verilerin çerçeve temaları oluşturulmuş, tüm görüşmeler araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanarak, çerçeve temalar altına yerleştirilmiş, tematik analiz yöntemiyle temalara ayrılmış ve Cappa analizi ile geçerlilik güvenilirlik testi yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesi ve analizinde NVivo 10.0 programı kullanılarak betimsel nitel analizi yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Alan araştırmasında erkek katılımcıların bakımla ilgili konuşma konusunda daha çekimser davrandıkları görülmüştür. Erkek katılımcılar bakım konusunda birincil bakım verenlerin daha fazla bilgiye sahip olduklarını düşündüklerini belirtmişlerdir ve kadınlara göre erkek katılımcılarla yapılan görüşme süreleri daha kısa sürmüştür.

Görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Ancak katılımcılardan bir tanesi ses kaydı alınmasına izin vermemiştir. Bu katılımcı ile yapılan görüşmede not tutulmuştur.

Katılımcıların hiçbiri evde bakım yardımından yararlanamamaktadır. Bu durum da evde bakım yardımının bakım sürecine ne gibi etkilerde bulunduğu değerlendirilmesi konusunda araştırmaya katkı sağlanamamasına neden olmuştur.

2.3. Katılımcıların Özellikleri

Katılımcıların ve bakım verdikleri yaşlıların demografik bilgileri Tablo-1’de gösterilmiştir. Katılımcıların yaşları 25 ile 63 arasında bakım alan yaşlı bireylerin yaşları ise 74 ile 92 arasında değişmektedir. Katılımcılar; anne, baba, büyükanne ve büyükbabalarına bakım verenlerden oluşmaktadır. Bakım verenlerin eğitim düzeyleri ilköğrenim ve yükseköğrenim düzeyleri arasında farklılık göstermektedir.

Bakım alan yaşlılar; tansiyon, diyabet, kanser, kalp ve böbrek hastalıkları gibi hastalıklara ve hareket kısıtlılığı, inkontinans, obezite, romatizma gibi sağlık problemlerine sahip, bakıma muhtaç bireylerdir.

Araştırmada katılımcıların kimlik bilgilerinin gizliliği esas alınmıştır. Katılımcıların özel yaşamlarının gizliliğinin sağlanması ve araştırma etiği gereği katılımcıların isimleri kodlanmıştır. Bu kapsamda kadın katılımcılara K-1 ve K-5 arasında, erkek katılımcılara ise E-1 ve E-5 arasında sıralanmak üzere takma isimler verilmiştir. Örneğin K-1 görüşülen birinci ailedeki kadın bakım vereni E-4 görüşülen dördüncü ailedeki erkek bakım vereni göstermektedir.

Tablo-1: Bakım alan ve bakım verenlerin özellikleri

Bakım veren				Bakım Alan					
	Yaş	Çalışma durumu	Birbirlerine yakınlık dereceleri	Yaş	Cinsiyet	Medeni durumu	Çocuk sayısı	Sağlık problemi	Bakım verenlere yakınlık derecesi
1. Aile									
K-1	47	Çiftçi	Eş	Kadın: 86 Erkek: 80	Kadın/Erkek	Evliler	4	Kadın: Hareket etmede güçlük, tansiyon Erkek: Kalp hastası	E-1'in anne ve babası
E-1	51	Çiftçi							
2. Aile									
K-2	59	Çalışmıyor	Kardeş	92	Kadın	Dul	6	Kalp ve böbrek hastası	Anneleri
E-2	56	Çiftçi							
3. Aile									
K-3	63	Çalışmıyor	Eş	87	Kadın	Dul	5	Hareket etmede güçlük ve üriner inkontinans	E-3'ün annesi
E-3	63	Emekli							
4. Aile									
K-4	25	Çalışmıyor	Baba-kız	Kadın: 74 Erkek: 79	Kadın/Erkek	Evliler	5	Kadın: Hareket etmede güçlük, şeker, tansiyon, obezite Erkek: unutkanlık, hareket etmede güçlük, kanser	E-4'ün anne ve babası
E-4	52	Sebze meyve sevkiyatı							

5. Aile									
K-5	25	Çalışmıyor	Kardeş	78	Kadın	Dul	3	Hareket etmede güçlük, romatizma, eklem ağrısı	Anneanneleri
E-5	27	Mühendis							

3. BULGULAR

Araştırmanın bulguları bakımda işbölümü ve bakım emeği ana kategorilerine ayrılmıştır. Bakımda işbölümü kategorisi altında, bakımda cinsiyete dayalı işbölümü, bakımda kadın işi – erkek işine yönelik algılar temalarına yer verilmiştir. Bakımda cinsiyete dayalı işbölümü teması altında, zaman kullanımı, işin cinsiyete göre niceliği, işin cinsiyete göre niteliği ve sorumluluk üstlenme kodları yer almaktadır. Bakımda kadın işi- erkek işine yönelik algılar teması altında ise kadın-erkek işi farkı, kadınlık-erkeklik rolleri, bakım yükü, birincil-ikincil sorumluluk, sosyalizasyon kodlamaları yer almaktadır. Bakım emeği kategorisi altında ise ev emeği ve bakım emeği kıskacında kadın, emeğin değeri, bakım emeğinin ekonomik karşılığı temaları yer almaktadır. Ev ve bakım emeği kıskacında kadın teması altında bakım işi – ev işi ve bakım yükü kodları bulunmaktadır. Bakımın ekonomik karşılığı teması altında ise ekonomik karşılık yok, manevi karşılık, aileye karşı yükümlülük, dinsel ve karşılıklılık kodlamaları yer almıştır. Temalar temel başlıkları oluştururken, kodlamalar bu başlıklar altında yer almaktadır.

3.1. Bakımda İşbölümü

3.1.1. Bakımda Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Daha önce belirtildiği gibi kapitalist üretim biçiminde işbölümü, kadın işi ve erkek işi ev içi alan ve kamusal alan olarak ikiye ayrılmıştır. Kadının ev içinde yaptığı işler hem ev düzeni için yapılan işler hem de aile üyelerinin bakımının üstlenilmesi şeklinde ifade edilebilir. Erkekler ve diğer aile üyeleri işlerini kendileri yerine getirebilseler bile bu işler kadın tarafından yapılmaktadır. Örneğin, kadın kocası için yemek hazırlamakta, sofraya düzeni ile ilgilenmekte, çamaşırını, ütüsünü ve diğer ihtiyaçların karşılanmasında etkin rol oynamaktadır. Oysa erkeğin bunları

yerine getirmede herhangi bir muhtaçlığı bulunmamaktadır. Kadın erkeğin bir sonraki üretim gününe hazır hale getirilmesinden sorumlu tutulmaktadır. Yukarıda ifade edilen işleri erkeğin yerine kadın yapmakta, böylece kadın erkeğin yükünü hafifletmekte, onun kendisini yenilemesine yardım etmekte ve nihayetinde kapitalist sistemin devamlılığına katkı sunmaktadır.

Yukarıda belirtilenlere ek olarak bakıma muhtaç aile üyelerinin bakımı da büyük ölçüde kadınlar tarafından yapılmaktadır. Katılımcıların bakım verirken de ev içi ve ev dışı işlerde olduğu gibi cinsiyete dayalı bir işbölümü içinde oldukları görülmüştür. Bu çalışmaya katılanların ifadeleri analiz edildiğinde bakım verirken sorumluluğu büyük ölçüde kadınların üstlendiği söylenebilir. Kadınlar daha çok yaşlı bireyin yemek yapımı, beslenmesi, temizliği, vücut bakımı, ilaç takibi gibi işleri üstlenirken erkekler yaşlı bireye ait faturaları ödeme, alışveriş gibi finansal işleri yürütmekte, sağlık hizmetlerine ulaşımını sağlamak ve bakımda fiziksel güç gerektiren işleri üstlenmektedir. Ek olarak eğer bakım alan yaşlı erkek ise erkek bakıcılar mahremiyet gerekçesiyle bakıma muhtaç bireyin tuvalet ihtiyacı ve vücut bakımı işlerini de üstlenebilmektedir.

Bu konudaki görüşlerini katılımcılar şu şekilde ifade etmektedir:

Günlük yiyecek ihtiyacının tamamını eşim karşılıyor. Eşimin bakma imkânı olmadığına onun dediği şekilde yemeğini, ekmeğini ben de karşılıyorum. Evine gider halini hatrını sorarım. Ben sinirlendiğim zamanlar eşim gider benim açığımı kapatmaya çalışır. Klimasını açmaktan bile aciz kendisi. Onu eşim düzeltir, yukarıdaki gelinimiz düzeltir. Hastaneye götürülecek olursa ağırlık bendedir. Faturası benim tarafımdan karşılanıyor. Ek bir ihtiyaç olursa ben karşılıyorum. Dâhiyane bir dul maaşı var ya! Ev temizliği, vücut temizliğini eşim ve gelinimiz yapıyor. Kızı da gelirse o anlık bir temizlik ihtiyacı varsa yapıyor. O da gelir süpürür eder gider. Ama çamaşırını filan günlük ihtiyaçlarını eşim yapıyor. Burda hatta onun eşyaları için özel bir çamaşır makinesi bile var.(E-3)

E-3'ün ifadelerinden bakımda cinsiyete dayalı bir işbölümü olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Ayrıca katılımcının eşi bakım alan anne ile bakım veren oğul arasındaki anlaşmazlıkların, sorunların çözümünde de rol oynamaktadır. Bakım vermek karmaşık bir süreç olduğundan aile içi ilişkileri de etkilemesi muhtemeldir. Bu anlamda kadın hem bakım işlerinin birincil sağlayıcısı olmakta hem de bu örnekte

olduğu gibi aile içindeki uyumun ve sükûnetin sağlanmasında da etkin bir rol oynamaktadır.

E-4'ün konuyla ilgili ifadesi şu şekildedir:

Bakıma ben kızlarım ve karım kadar çok zaman harcamıyorum. İki üç günde bir babamın banyosuna yardım ediyorum. Çoğu işi onlar yapıyorlar. Şimdi karım ameliyatlı olduğu için çoğu işi kızlarım yapıyor... Bakımla ilgili olarak ben maddi konulardan sorumluyum daha çok. Ama babamın beden temizliğinden de sorumluyum. (E-4)

E-4, bakım vermede kadınların daha çok zaman harcadığını ifade etmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi bakım işinde kadınlar daha fazla zaman harcamaktadır. Erkekler bakımda daha çok ikincil bakım veren konumundadır. Yani bakım verirken birincil sorumluluğu kadınlar üstlenmekte, erkekler ise belli konularda kadın bakıcılara yardım etmektedir. Belirtilen ailede E-4'ün annesi ve babasına bakım hizmeti verilmektedir fakat E-4'ün bakım veren eşi bakım veremeyecek duruma geldiğinde bile birincil bakım veren E-4 olmamış, birincil bakım veren E-4'ün kızı yani yine başka bir kadın olmuştur.

Zaman kullanımı açısından bakıldığında kadınların bakım için erkeklerden daha fazla zaman harcadıkları görülmektedir. Dolayısıyla nicelik bakımından bir fark söz konusudur. Bu zaman farkının yanı sıra yapılan işin niteliği de farklılık göstermektedir. Toplumsal olarak kurgulanmış cinsiyetçi işbölümünün bakımda da kadın ve erkek işlerini şekillendirdiği söylenebilir. Erkekler bakımda daha az sorumluluk almaktadır ve bu sorumluluk daha çok bakım veren kadınlara yardım etme şeklinde yerine getirilmektedir. Kadınlar bakım yaparken de daha çok ev içindeki işleri yapmakta erkekler yine bakımla ilgili kamusal alandaki işleri yapmaktadır. Örneğin, kadın, evde yemek, temizlik, vücut bakımı yaparken erkek, dışarda fatura yatırma, hastaneye götürme gibi işleri yapmaktadır. Tüm bunlar bakım işlerinde kadın ve erkeğin rollerinin nasıl ve nerede farklılaştığını göstermektedir.

3.1.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yeniden Üretimi: Bakımda Kadın işi/Erkek işi Ayrımına Yönelik Algular

Katılımcılara bakım verirken kadın ve erkek işinin farklı olup olmadığı sorulmuştur. Bazı katılımcılar kadın işinin ve erkek işinin farklı olması gerektiğini söylerken bazı katılımcılar böyle bir farkın olmadığını

ifade etmektedirler. Örneğin, E-1 ve K-2 bakım verirken kadın işi ve erkek işinin farklı olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

Ben ekonomi işlerini ayarlıyorum, o yemek yapıyor bilmem ne, tuvaletine yardım ediyor. Onun görevi daha fazla. Emegi daha fazla yani. Toplumda da kadının yaptığı işler var erkeğin yaptığı işler var paylaşıyoruz yani.(E-1)

E-1 “toplumda da kadının yaptığı işler var erkeğin yaptığı işler var” derken aslında bakımdaki bu ayrımın toplumsal alandaki diğer cinsiyet temelli farklılıklarla ilgili olduğunu kastetmektedir. Ataerkil anlayış çerçevesinde toplumsal alanda da kadın işi ve erkek işi farklılık göstermektedir ve bakımdaki rollerin farklılaşması da aslında bunun bir yansıması şeklindedir denebilir.

Benzer şekilde K-2 bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Her işi ben yapıyorum. Erkek sadece hastaneye götürüp getirmesini, evin ihtiyaçlarını almasını, ekonomiyle ilgili şeyleri karşılar. Onun dışında bütün bakımı ben yapıyorum. Yemek, temizlik her şeyi ben yapıyorum. (K-2)

K-2 yapılan işlerin farklı olduğunu, kadının bakımda daha çok sorumluluk aldığını ve erkeğin yükünün daha az olduğunu belirtmektedir. K-2 burada aslında bu farklılıktan kaynaklanan bakım yüküne vurgu yapmaktadır. Katılımcının toplumsal cinsiyet rollerini benimsediğini ancak aynı zamanda da bu durumdan da hoşnut olmadığını söylemek mümkündür. Bu anlamda bu işbölümünü adaletsiz bulduğu da ifade edilebilir.

Diğer yandan bakım verirken kadın ve erkek işi şeklinde bir ayrımın olmadığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. K-1 ve E-3 konu hakkında şöyle düşünmektedir:

Kadının yapacağı işle erkeğinki bence farklı değildir. Yani onun yaptığı işi ben yaparım benim yaptığım işi o da yapar ihtiyaç olursa. Yaparız yani ikimiz de. Ben olmadığım zaman eşim yemek de yapar, yedirir. Ya da ben hazırlar mutfığa bırakırım o yedirir. O olmadığında da ben onun yapacağı işi yaparım serada olsun evde olsun.(K-1)

Bence böyle bir ayrım yok. Bu benim annem. Bakarken her türlü hizmeti eşim yaparken ben de yaparım. (E-3)

Yukarıdaki ifadelerde katılımcılar eşlerinin yaptığı işleri kendilerinin de yapabileceğini ifade etmektedirler. Ancak katılımcıların

fikir olarak bu düşünceyi savunsalar da pratikte bunu uygulamadıkları görülmektedir. Katılımcılar, ihtiyaç duyulduğu zamanda birbirlerinin rollerini üstlenebileceklerini ifade etmektedirler. Bu durum aslında katılımcıların bakım verirken toplumsal cinsiyet temelli bir ayrım yaptıklarının göstergesidir. Nitekim ihtiyaç halinde birinin diğerinin işlerini yapabileceğini ifade etmek aslında bireylerin bir görev paylaşımı olduğunu da gösterir. Katılımcılar aslında bu rolleri benimsemişler ve zorunluluk hallerinde rol değiştirdiklerini ya da değiştirebileceklerini söylemektedirler.

Buna karşılık K-4 bakımında işbölümünü şu şekilde değerlendirmiştir:

Ben birçok işte böyle bir ayrım görmüyorum. Örneğin amcam geldiğinde pansumanını, giydirmeyi evi düzenlemeyi bizim gibi yapıyor. Dedemin banyosunu babam veya amcam eğer burda olursa onlar destek oluyor. Bakım cinsiyete tabi bir şey değil ve yalnızca kadının sorumluluğu da değil. Eğer erkek evdeyse ve bakıma muhtaç biri varsa bunların hepsini erkek de yapabilir. (K-4)

K-4 de ifadesinde olması gerekeni belirtmektedir. Bakımda kadın işi ve erkek işi ayrımının olmaması gerektiğini hatta erkek bakım verenlerden kısmen bir katkı gördüğünü ifade etse de aslında bakımdan birincil olarak kendisi sorumludur. Erkekler bakıma katılacaklarsa da kadınlara bakım konusunda eşlik etmektedir. Yani bakımda yine birincil sorumlu kadınlar olmaktadır.

E-4, konunun farklı bir yönünü vurgulamıştır:

Aslında farklı değil. Erkeğin de elinden her iş gelmesi lazım. Ama biz öyle alışmadığımız için onlar gibi yemek yapıp banyo yaptırıp filan hepsine yetişemeyiz. Yine de eğer mecbursa kadın da erkek de yapar. (E-4)

E-4'ün “biz öyle alışmadığımız için” ifadesi toplumsal cinsiyet rollerinin aileler tarafından çocuklara öğretildiğini gösterir niteliktedir. Bireyler dünyaya geldikten sonra erkek ya da kız çocuklarına nasıl davranmaları gerektiği onlara öğretilir. Kadınlar ev işlerini ve bakım işlerini yapmaları gerektiğini annelerini ve çevresini gözlemleyerek, erkekler eve ekmek getirmesi gerektiğini babalarını ve çevresini gözlemleyerek öğrenmektedir. Nitekim belirtilen ifadede E-4'e bakım işini yapmanın öğretilmediği çıkarımını yapmak mümkündür. Böylece

toplum eliyle kadın işi ve erkek işi çocuğa sosyalleşme aracılığıyla aktarılır. Bireyler bu yazısız kanunlara yani bir deyişle toplumsal normlara göre yaşamlarını sürdürür ve ona göre davranırlar.

Bakım verirken kadın-erkek işi ayrımına yönelik algılar değerlendirilirken bu ayrımın katılımcılar tarafından nasıl anlamlandırıldığı önem arz etmektedir. Yukarıda anlatılanlar neticesinde bu anlamlandırma hakkında şunları söylemek mümkündür: Öncelikle kadın işi ve erkek işi şeklinde bir ayrımın toplumsal alanda var olduğu literatürde ortaya konulmuştur. Bakım vermede de tıpkı toplumsal alanda olduğu gibi toplumsal cinsiyetçi bir işbölümünden bahsedilebilir. Özkaplan (2009: 15-24) ev içi işlerin ve bakım işlerinin bir noktada iç içe olduğunu ve bu sebeple de ayrımını yapmanın güç olduğunu ifade etmektedir. Bakım verirken yapılan işler çoğu zaman ev için yapılan işlerle örtüşmektedir. Örneğin yaşlı bakımı yapılırken yaşlı birey için temizlik, yemek gibi hizmetler de yapılmaktadır ancak bu işler ev içi işler kapsamında olmasına rağmen bakım alan kişi için yapıldığı için bakım emegi kapsamında değerlendirilir (Özkaplan, 2009: 15-24). Ancak ev içi emek olarak da ele alınsa bakım emegi olarak da ele alınsa bu işler büyük ölçüde kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Sanayileşme sonrası toplumda erkeğin ev dışında kadının ev içinde üretime katılması cinsiyete dayalı işbölümü olarak ifade edilmiştir. Bu işbölümünün kadın işini ve erkek işini birbirinden ayırmasıyla bireyler toplumda kendilerine biçilen rolleri benimsemişler ve buna göre işlere yönelmişlerdir denebilir. Bakım verirken yapılan işlerde de aslında benimsenen bu toplumsal kurallar bireylerin kadın ve erkek işi farkını anlamlandırmalarının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bireyler yapmaları gereken işi sahiplenmişler ve ona uygun şekilde davranır duruma gelmişlerdir. Böylece bakımdaki kadın ve erkek işi ayrımına yönelik anlamlandırmaların da bu toplumsal kuralların benimsenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu araştırma kapsamında, kadın ve erkek işi diye bir ayrımın olmadığını savunanlar sadece ihtiyaç halinde rol değiştirdiklerini belirtmektedir. Aslında bu da bakımdaki cinsiyete dayalı ayrımın yerleşmiş bir hal aldığını gösterir niteliktedir. Yani aslında kadın ve erkeğin rolleri yerleşmiştir ve ancak ihtiyaç halinde bu roller değişebilmektedir. Bunun yanında kadın işi erkek işi diye bir ayrımın olmaması gerektiğini ama bunun uygulamada bir karşılığının olmadığını katılımcılar tarafından vurgulanması da en azından bize toplumsal cinsiyete dayalı ayrımın adaletsiz ya da eşitsiz bir durum olduğunu ve özellikle kadınların buna bir itirazı olduğunu gösterir niteliktedir.

3.1.3. Bakım Emeği

Bakım emeği denildiğinde neredeyse tüm dünyada büyük ölçüde akla kadınlar gelmektedir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle ev emeği ve bakım emeği kıskacında kadın olmak alt teması ele alınacaktır. Daha sonra bakım verirken yapılan işlerin değerinin kadınlar ve erkekler açısından nasıl algılandığı ele alınacaktır. Son olarak, bakım emeğinin ekonomik karşılığına yönelik algılar ele alınacaktır.

- Ev Emeği ve Bakım Emeği Kıskacında Kadın Olmak

Bakım veren kadınlara hem ev işlerini hem de bakım işlerini yapıyor olmanın kendisine neler hissettirdiği sorulduğunda alınan cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Yorucu oluyor tabii bazen of dediğim anlar da oluyor. Bu iş de bugün kalsın bunu da yapmayayım dinleneyim dediğim anlar oluyor. O anda her şeyi bırakıp yatıyorsun artık, dinleniyorsun. (K-1)

Öncelikle bütün katılımcılar ilk olarak bu durumun kendilerini yordüğünü belirtmişlerdir. Kendilerinin de yaşlılık sürecine girdiklerini ve yaşadıkları durumun onları zorladığını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Örneğin K-1'in durumu ele alınırsa bu sürecin onları hem fiziksel hem psikolojik anlamda zorladığı söylenebilir.

K-4'ün konu ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

Ev işleri ile bir arada olunca asla hiçbir şey yetişmiyor. Gün sonunda kendimi yorgun hissediyorum. Annem daha önce bunları tek başına yapıyordu. Nasıl yetişiyormuş diye düşünüyorum şimdi. (K-4)

Daha önce ikincil bakım verenken kısa süre içinde birincil bakım veren konumuna gelen K-4 bakım işlerini ve ev işlerini bir arada yürütmenin güçlüğünden bahsetmektedir. Bakım emeği ekonomik açıdan üretken olmayan emek olarak ele alınsa da aslında kadınlar ev içinde çok uzun saatler çalışmaktadır. Öyle ki çoğu zaman mesai saatinden söz etmek mümkün değildir. Nitekim bakım yaparken bazen gece ya da sabahın erken saatlerinde bile yaşlı bireyin gereksinimleri için emek harcamak gerekebilir. K-4 de bu anlamda bakım vermenin ve ev işlerini bir arada yürütmenin yorucu olduğunu ve bakım verirken çok zaman harcadığına vurgu yapmıştır. Ek olarak K-4 daha önce birincil

bakım veren annesinin yaşadığı güçlükleri deneyimlediğini belirterek onu anlamaya başladığını ifade etmiştir. Bu durum ev işleri ve bakım söz konusu olduğunda kadınların hane içinde iş yükünün büyük boyutlara ulaştığını gösterir niteliktedir. Görüldüğü üzere; bakım veren, bakım veremeyecek duruma geldiğinde bakım verecek kişi yine hane içinden başka bir kadın olmaktadır ve benzer deneyimler yaşamaktadır.

- Kimin Emeği Değerli?

Katılımcılara erkeklerin ev dışında sosyal güvenlikle ve ücret karşılığında çalıştıkları buna karşılık kadınların evde ücretsiz bir ev ve bakım emeği verdikleri hatırlatılarak bu bağlamda kimin emeğinin daha değerli olduğu sorulmuştur. Erkek katılımcıların tamamı kadınların yaptığı işin değerinin daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Kadın katılımcıların ise çoğunluğu kadın işinin ve erkek işinin aynı değerde olduğunu belirtmiş, sadece bir kadın katılımcı erkeğin emeğinin daha değerli olduğunu söylemiştir. Katılımcılardan bazılarının konu ile ilgili düşünceleri şu şekildedir:

Kadının yaptığı daha kıymetli. Biz para kazanıyoruz ama kadın para gelmese de yine iş yapcak. Yani ben bulup gelemesem yatıyo olsam veya kahvede oluyo olsam o mecbur yemeği filan hazırlayacak. Eşimin yaptığı iş daha değerli. Biz yaşlıyla ilgilenir miyiz ilgileniriz ama o daha iyi ilgilenir yani. Bu yönden en fazla emek onun. (E-1)

Yani aslında bakım için söylersek kadının yaptığı iş daha değerli. Evin içinde akşama kadar bir insanla uğraşıyorsun. Hatta annemin gece uykusu da bölünüyor ablam o zamanda onunla ilgilenmek durumunda. Ben sadece belli sorumlulukları üstleniyorum. Onun yükü daha fazla o yüzden onunki daha değerli. (E-2)

E-1 ve E-2 kadınların ev içinde sürekli yaşlı biri ile ilgilenmek durumunda olduklarını kendilerinin yalnızca bazı konularda sorumluluk aldıklarını bu sebeple de kadınların bakım emeğini daha değerli gördüklerini ifade etmektedirler. Toplumsal anlamda kadın ve erkek arasındaki işbölümü gereği kadınların ev içinde daha çok sorumluluk aldığını özellikle yaşlı bakımı konusu da bu işlere eklendiğinde bu yükün arttığını belirtmektedirler. Erkekler bakımın büyük ölçüde kadınlar tarafından yerine getirildiğini bildiklerinden ve aslında kadınların bu sorumluluğu erkeklerin adına da üstlendiklerini bildiklerinden erkeklerin, bu ücretsiz bakım emeğinin değerinin farkında oldukları söylenebilir. Ancak burada dikkate alınması gereken nokta erkeklerin bakım

konusunda birincil rol üstlenme çabasına girmemeleri, kadınların yaptıkları bu işe sadece minnet duymaları, onları takdir etmeleri biçiminde bir dünya görüşüne sahip olmalarıdır.

K-3 ve K-4 kendi emeklerinin de erkeğin iş piyasasındaki emeği kadar değerli olduğunu ifade etmektedir.

Erkeğin yaptığı iş de kıymetli, kadının yaptığı iş de kıymetli. İkisi de olmazsa olmaz. Kadının yaptığı iş de lazım, yemek ekmek, temizlik mesela. O da para getiriyor o da lazım. Para olmazsa hiçbir şey olmaz. (K-3)

Her ikisi de kendi içinde değerli. Sonuçta maddi bakım yükünü de birinin karşılaması gerekiyor. Bu yük de dışarıda çalışan kişinin omuzlarında. Ama dışarıda çalışan kişi evde bakım veren hiçbir iş yapmıyor gibi görürse o zaman problem var demektir. (K-4)

K-3 ve K-4 her iki tarafın işinin de kendi içinde ayrı ayrı değerli olduğunu belirtmektedirler. Bu anlamda kadınların emeklerinin bilincinde oldukları söylenebilir. Ekonomik olarak karşılığı alınmasa da kadınlar en azından bir emek ürettiklerinin farkındadırlar ve bu durum ev içi emeğinin ve bakım emeğinin ücretlendirilmesi konusundaki kadın hareketinin gerçekleşebilmesi açısından önemlidir. Çünkü ancak kadın kendi emeğinin değerinin bilincinde ise böyle bir hareket oluşacak ve anlam kazanabilecektir.

- Bakım Emeğinin Ekonomik Karşılığı

Katılımcılar büyük ölçüde bakım emeğinin ekonomik bir karşılığı olmadığı şeklinde dönüt vermişlerdir. Buna gerekçe olarak; manevi olarak yapmaları gereken bir şey olarak hissetmeleri, kan bağı olduğu için kendilerini bakmakla yükümlü hissetmeleri ya da akrabalık ilişkileri sebebiyle bakımdan kendilerini sorumlu tutmalarını göstermişlerdir. Ayrıca başka birisine para karşılığı bakım vermeyeceklerini söyleyerek bakım işinin ne kadar zor olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılardan bazılarının bakım emeğinin maddi bir değerle ölçülüp ölçülemeyeceği konusundaki görüşleri şu şekildedir:

Eşimle tabi ki kazandığımızı paylaşıyoruz ama bakım işinde Allah'a inanarak yapıyoruz yani bi beklentimiz olduğundan değil. (E-1)

Hem literatürde belirtilen hem de bu araştırma kapsamında edinilen bilgiler çerçevesinde bakım vermenin inanç değerleriyle olan

ilişkisi bakım sorumluluğunun üstlenilmesinde önemli bir dayanaktır. Bakım veren bireyler kendi dini inanışlarına göre ebeveynlerinin bakımından öncelikle kendilerini sorumlu tutmakta ve genel anlamda bunu ekonomik bir çıkar ya da beklenti söz konusu olmadan, manevi duygularla yerine getirdiklerini belirtme eğilimindedirler. Yukarıda belirtilen E-1'in ifadesinde de "Allah'a inanarak yapıyoruz" söylemi bu görüşü destekler niteliktedir.

Bakım verebilecek başka aile üyeleri olmasına rağmen bakım sadece bir kişi tarafından üstlenilse de ekonomik anlamda bir beklenti güdülmeyi katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu konuda K-2 şöyle bir söylemde bulunmuştur:

Hayır, emeğimin ekonomik karşılığı yok. Kardeşlerim ne alırsa ben de onu alacağım. Mesela kız kardeşim var 4 aydır 5 aydır gelmiyor ama o ne alırsa ben de onu alacağım. Verdiğim hizmet maddi bir değerle ölçülemez. (K-2)

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere bakım veren bu işi ekonomik bir karşılık almadan ve bir beklenti içinde olmadan yapmaktadır. Katılımcı miras anlamında da diğer kardeşler bakıma katılmasalar dahi onlarla eşit konumda olduğunu dile getirmektedir. Buradan bakım verenin bu emegi karşısında ekonomik bir beklentisi olmadığı çıkarımı yapmak mümkündür.

Bakımın inanç değerleriyle bağlantılı olmasının bir diğer boyutu da bireylerin kendi yaşlılıkları için manevi anlamda yaptıkları yatırımdır. Bu düşünce kimi zaman üstü kapalı bir şekilde ifade edilse de yaşlı bakımında ekonomik bir beklenti söz konusu olamayacağı çünkü kendi yaşlılık dönemlerinde de aynı süreci deneyimleyeceklerini belirtmektedirler. Birçok bakım veren, bir yaşlıya bakım vermenin mükâfatı olarak kendi yaşlılık döneminde de çocuklarının onlara bakım vereceğine ya da en azından destek olacaklarına inanmaktadır. Bu sebeple de bir anlamda bakım işini bu inançları çerçevesinde üstlenmektedirler dolayısıyla da ekonomik bir karşılık beklememekte, bunu manevi bir yatırım olarak değerlendirmektedirler. Bu durum literatürde karşılıklılık ilkesi olarak tanımlanmaktadır. Bu ilkeye göre bireyin eylemleri önceki eylemleri ile ilişkilidir. Yani bireyin iyi bir eyleme karşılık iyi, kötü bir eyleme karşı kötü karşılık göreceği varsayılır. Antropologlar karşılıklılık ilkesinin temel süreçlerinden birini "genelleştirilmiş karşılıklılık" olarak tanımlamaktadır. Buna göre hane içerisinde yakın ilişki içinde olan bireyler mübadelenin hesabını tutmaz ve bir karşılık beklemez. Fakat bir gün bunun mükâfatını alacağını bilir (Tecim, 2012). Konu hakkında K-3 şöyle demektedir:

Hayır, parayla kesinlikle ölçülemez. Parayla yapılacak bir iş değil yani, zor. Biz de yaşlancaz biz de o hale düşeriz napcan. Bir çocuktan beter, çocuk onun yanında iyi. Bende astım var. Zor, başkasına parayla bakmazdım. (K-3)

K-3'ün "biz de yaşlancaz biz de o hale düşeriz" söylemi yukarıda ifade edildiği gibi kendi yaşlılığında bakıma muhtaç olma durumunu düşünmesinin bir sonucudur. Ayrıca, yaşlı bakımı ile çocuk bakımını kıyaslamakta ve çocuk bakımının daha kolay olduğunu dile getirmektedir. Yaşlı bakımı ve çocuk bakımı bakım verenler tarafından çoğunlukla fiziksel, duygusal, sosyal açıdan birbiri ile kıyaslanmaktadır. Bu kıyaslama sonucunda büyük ölçüde yaşlı bakımı yapmanın daha zor olduğu dile getirilmektedir. Nitekim K-3 de bu görüştedir. K-3'ün "başkasına parayla bakmazdım" söylemini yaşlısına bakım verirken ekonomik bir beklenti içinde olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Burada yaşlısına bakım verirken "ataya saygı" ilkesine de vurgu yapmak yerinde olacaktır. Eski Türk aile yapısından günümüze Türk toplumu geleneğinde ailede saygı ve ailenin kutsallığı önemli bir yer tutmaktadır (Öğüt-Eker, 2001: 131- 158). Bu düşünce gereği, bireylerin aile büyüklerine bakım vermeleri bireyin saygısını göstermesinin bir yolu olarak değerlendirilebilir. K-3'ün bu ifadesinden başkasına parayla yapılmayacak bir işi aile büyüğüne yapıyor oluşu "saygı" normunun bir sonucu olabilir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın bulgularına göre toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü dayanak alarak ev içi işler ve bakım işleri kadının yapması gereken işler olarak görülmektedir. Bakım verirken kadın ve erkeğin yaptığı işler düşünüldüğünde kadının; yaşlı bireyin öz bakımı, genel temizliği, yemek hazırlama, sağlığını takip etme gibi konularda uzmanlaştığı görülmektedir. Erkekler genellikle ekonomik işleri yönetme, ulaşım gibi işleri yapıyorlarsa da bakım konusunda uzmanlaştıkları özel bir alan bulunmadığı görülmüştür. Bu bulguyu literatür de desteklemektedir. Finley (1989: 79-86) çalışmasında bakımın sorumluluğunun büyük ölçüde kadınların üzerinde olduğunu, kadınların yaşlı bakımında erkeklerden daha fazla yüke sahip olduğunu ve daha fazla emek harcadıklarını belirtmiştir. Ayrıca bakımda belirli işleri yapma konusunda erkeklerin özellikle uzman olduğu bir alanın bulunmadığını ifade etmiştir. Çalışmada bakım yönetimi dâhil bakımla ilgili tüm işleri idare etmede kadınların daha etkili olduğu ortaya konmuştur (Finley,

1989: 79-86). Benzer şekilde bu çalışmada da kadınların bakımda daha etkin rol aldıkları görülmüştür.

Erkekler, kadınların ihtiyaç duydukları zamanlarda kadınlara yardımcı olan ikincil bakım veren konumundadır. Bu bulgu literatürle uyumludur. Adak (2003: 81-89), Erdem (2004: 101-106) ve Uygun & Taylan (2018: 53-531) çalışmalarında yaşlı bireye bakım vermede birincil sorumlunun kadınlar olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkarak bakım verirken eşitsiz bir işbölümünün varlığından söz edilebilir. Özates (2015: 18-45) ve Özer (2016: 13-32) de yaptıkları araştırmalarda bakım sürecinde kadınlar ve erkekler arasında eşit olmayan bir işbölümünden söz etmektedirler. Araştırmada katılımcılar, kadınların ve erkeklerin bakım verirken yaptığı işlerin farklılık gösterdiğini ifade etmişlerdir. Ancak genel olarak bu alanda kadın işi-erkek işi ayrımının olmaması gerektiği konusunda birleşmektedirler. Burada, aslında toplumsal cinsiyetten kaynaklı eşitsiz işbölümü olmasına bir itiraz olduğu üstelik erkeklerin de bunun bilincinde olduğuna vurgu yapmak yerinde olacaktır. Bu itiraz ve bilinçlenme feminist yaklaşım açısından önemlidir. Bununla birlikte sorgulanması gereken bu bilincin, benimsenen yapıyı dönüştürmede yeterli olup olmayacağıdır.

Katılımcı beyanlarına bakıldığında kadınların yaptığı işlerin de değerli görüldüğü, erkeklerin ve kadınların yaptığı işler arasında toplumsal alanda bir değer farkı olmadığı görülmüştür. Üstelik yaşlı bakımı söz konusu olduğunda kadının emegi erkeklere göre daha değerli bir hal almaktadır. Aslında bu görüşün altında bakıma yüklenen manevi değer yattığı söylenebilir. Bu anlamda bakım verme kutsal ve değerli bir iş olarak görülmekte ve bu yönüyle de bakımın değeri ev işlerinden farklılaşmaktadır. Karataş (2011: 106-115) da çalışmasında Türk toplumunun hem dini hem de geleneksel değerleri sebebiyle yaşlı bakımına manevi bir anlam yüklediğini ifade etmektedir. Bu araştırmanın temel sorularından biri de bakım emegini toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendirdiği idi. Bu sorunun bir yanıtı olarak şunlar söylenebilir: Kadın emegine manevi bir değer biçilmekte ve kadının emegi yüceltilerek bakım konusunda motivasyon sağlanmaya çalışılmaktadır. Bakım emeginin manevi değerine anlam yüklenmesi de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesinin bir aracı olarak ifade edilebilir.

Araştırmada kadınların kendi emeklerinin değerinin farkında olduğu fakat bunun karşılığında ekonomik bir beklenti içinde olmadıkları görülmüştür. Yaşlı bakımı, doğası gereği kadınların yapması gereken doğal bir iş olarak değerlendirilmektedir. Bu düşüncenin temelinde yatan

şeyin geleneksel değerler ve devlet eliyle de desteklenen güçlü aile ve akrabalık ilişkileri olduğu söylenebilir. Bu noktada Bağdatlı Vural (2016: 101-117)' in da ifade ettiği gibi bakımdan aile kurumunun sorumlu tutulması neticesinde devletin bakım alanındaki maliyetinin düşeceğini söylemek mümkündür. Bu noktada devletin sosyal devlet anlayışı gereği, bakımın bir vatandaşlık hakkı olduğunu belirtmek gerekir. Bu sebeple de bakım politikaları tüm vatandaşları kapsayıcı olmalıdır. Bakım veren aile üyelerinin de emekleri ücretlendirilmeli ve bakım verenler sosyal güvenlik kapsamına alınmalıdır. Bu anlamda bakım politikalarının hem bakım alan hem bakım verenler için yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

Acar Savran (2012: 74-78) kadınların karşılıksız ev ve bakım emeklerinin kadınlara dayatılan eş, anne kimlikleri sebebiyle ve ev içi süreçlerde hizmet etmelerinin doğallaştırılması ile pekiştirildiğini ifade eder. Kadınların bakımın doğal sağlayıcıları olarak görülmeleri onların görünmez emeğinin boyutlarının artmasına yol açmaktadır. Bakımın 'doğal sağlayıcısı' olarak tanımlanmak ev içinde toplumsal cinsiyetten kaynaklı eşitsizliği pekiştirdiği gibi kadının yükünü de artırmaktadır. Zira bakım emeği ev içi emekle bütünleştiğinde kadının yaptığı işin kapsamı ve mesaisi artmaktadır. Bu işler ücretsiz olarak yapıldığından kadın emeğinin değersizleşmesine sebep olmaktadır. Bu anlamda kadınların dezavantajlarının giderilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması anlamında feminist bakış açısıyla oluşturulacak politikalara ihtiyaç vardır.

Bakımın aile odaklı olması hem yaşlı bireyin profesyonel olmayan bir hizmet almasına neden olmakta hem de kadınları bakım konusunda dezavantajlı bir konuma koyduğundan cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Ayrıca informal bakım verme hane içinde kadının tükenmişliğini ve yıpranmışlığını arttırmaktadır (Karaca, Yazıcı ve Korkmaz, 2016: 6-13). Bu anlamda yaşlı bakımı konusunda ailelere profesyonel destek sağlayacak kapsamlı politikalara ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir. Son olarak, bakımın aile odağından bağımsız uzun vadede etkili olacak bakım sigortası gibi işlevsel politikalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

ACAR-SAVRAN, G. (2008). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin* (1. Baskı), Kanat Kitap, İstanbul.

- ACAR-SAVRAN, G. (2012). Politik Bir Kavram Olarak: Ev Emegi, III. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi-Kadını Görmeyen Aile ve Sağlık Politikaları. s.74-78.
- ADAK N. (2003). Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar, Aile ve Toplum: Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi, s.81-89.
- ARPACI, F. (2009). Yaşlıya Bakım Kadınların Bakım Yüklerinin İncelenmesi, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, s.61-72.
- BAĞDATLI VURAL, N. (2016). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları (der.) F. Sayılıgil, içinde s. 101-117, Ankara: Dipnot Yayınları, Ankara.
- DANERMARK, B. ve ark. (2018). Toplum Açıklamak Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm. (1. Baskı). (Ü. Tatlıcan, Çev.). Phoenix Yayınevi, Ankara. (Orijinal çalışma basım tarihi 2003).
- ECEVİT, M. (2011). Epistemoloji. Y. Ecevit & N. Karkıner (Ed.), Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi (1. Baskı) içinde 2011; s.32-61. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- ERDEM, M. (2004). Yaşlıya Bakım Verme, Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 8(3):101-106.
- FINLEY, J.N. (1989). Theories of Family Labor as Applied to Gender Differences in Caregiving for Elderly Parents, Journal of Marriage and Family, 51(1):79-86.
- FOUGEYROLLAS-SCHWEBEL, D. (2015). Ev Emegi, Hırata & arkadaşları (Ed.), Eleştirel Feminizm Sözlüğü (1. Baskı) s.144-149. Dipnot Yayınları, Ankara.
- GÖNÜLLÜ ATAKAN, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bakım Emegi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3):125-136.
- GÜNEŞ, F. (2011). Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu, Çalışma ve Toplum, s.217-248.
- IŞIK, E. ve SERDAROĞLU, U. (2015). Kadın Emegi: Feminist İktisadın Yol Haritası Üzerinden Bir Okuma, TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 15(56), s. 6-14.

- KARACA, H., YAZICI, S. ve KORKMAZ, N. (2016). Alzheimer Hastası Yaşlı Bakımının Aile Üyesi Kadın Bakıcılara Etkisi, Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, s. 6-13.
- KARATAŞ Z. (2011). Evde bakım hizmeti sunan aile bireyi bakıcıların moral ve manevi değerlerinin başa çıkmadaki etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- KIRIŞIK, H. (2019). İnfomal yaşlı bakımında kadın emeğinin toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- KORAY, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de “Cinsiyet” Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri, Çalışma ve Toplum Dergisi, (29):13-53.
- ÖZATEŞ, Ö.S. (2015). Malumun İlanı Kadın Emeğinin Saklı Yüzü: Ev İçi Bakım Emeği, (1. Baskı) , NotaBene Yayınları, Ankara.
- ÖZATEŞ GELMEZ, Ö.S. (2015). Ailevileştirilen Bakımın Kürek Mahkumları: Evde Bakım Uygulaması Kapsamında Bakım Veren Kadınların Deneyimleri, Fe Dergisi, 7(2) s. 59-71.
- ÖZER, M.M. (2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında Türkiye’de ücretli evde bakım uygulamasının değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- ÖĞÜT-EKER, G. (2001). Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi 13(37), s. 131-158. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/683534> adresinden alındı.
- ÖZKAPLAN, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İş/Erkek İş, Çalışma ve Toplum, s. 15-24.
- TECİM, E. (2012). Toplumsal Güvenin Temelleri: Antropolojik Bir Yapılandırma, Ekev Akademi Dergisi, 16(51), s. 1-14.

- TÜRK DİL KURUMU GÜNCEL SÖZLÜK. (2019, 15 Aralık).
Erişim adresi: www.tdk.gov.tr.
- URHAN, B. (2016). Kadın Emegi ve Toplumsal Cinsiyet, F. Saygılıgil (Ed.), Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları. s. 121-151. Dipnot Yayınları, Ankara.
- UYGUN, Ü.K. ve TAYLAN, H.H. (2018). Alzheimer Hastalarına Primer Bakım Veren Aile Üyelerinin Bakım Yükünü Etkileyen Faktörler, The Journal of Academic Social Science Studies, (71): 513-531.
- YILDIRIM, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi, Eğitim ve Bilim, 23: 7-17.